

ЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ НОВІТНЬОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

У статті розглянуто основні порушення журналістської етики у сучасному медіапросторі України та м. Луцька, зокрема. Публікація порівнює етичні документи журналістів та співвідносить їх із Десятьма Заповідями Божими. Основна увага зосереджена на розкритті причин порушення етичних норм журналістами в ЗМІ та інтернет-виданнях, зокрема. Крім того, запропоновано конкретні методи вирішення етичних проблем журналістики.

Ключові слова: мораль, етика, журналістська етика, мережева етика, кодекс, професійна відповідальність.

В работе рассмотрено основные нарушения журналистской этики в современном медиaprостранстве Украины и г. Луцка. Публикация сравнивает этические документы журналистов и сопоставляет их с Десятью Божьими Заповедями. Особенное внимание отведено раскрытию причин нарушения этических норм журналистами в СМИ и интернет-изданиях. Кроме того, предложено конкретные методы решения этических проблем журналистики.

Ключевые слова: мораль, этика, журналистская этика, сетевая этика, профессиональная этика.

The article considers the main breaches of journalistic ethics in modern media space of Ukraine and Lutsk specifically. The published work compares the ethical documents of journalists and The Ten Commandments. Special attention is given to open causes of breach, ethical rules by journalists in mass-media and internet, specifically. Besides, this publication is offered concrete methods to solve ethical problems of journalism.

Key words: moral, ethics, journalistic ethics, code, professional responsibility.

Сучасний медіапростір України наповнений великою кількістю журналістських матеріалів. Хоча основою журналістської професії є дотримання всіх правил та принципів журналістської етики, на жаль, ми спостерігаємо тут певні порушення. Журналістика та інші гуманітарні дисципліни вже протягом багатьох років намагаються вирішити цю проблему, однак вона і досі залишається актуальною, особливо для нових медіа. У цій публікації ми порівнюємо етичне законодавство за кордоном і в Україні, проектуємо його на християнський етичний канон та пропонуємо шляхи врегулювання етичних проблем в інформаційному просторі України.

Поняття “етика” не однаково трактується у різних галузях знань та сферах людської діяльності. Як зазначають теоретики журналістики В. Іванов та В. Сердюк, етика, предметом вивчення якої є мораль, не формує норми та правила поведінки, а досліджує, систематизує та узагальнює існуючі моральні норми та цінності [3, 1]. Журналістська етика – це набір правил та норм поведінки, яких мають дотримуватись всі, хто збирає, опрацьовує та поширює масову інформацію [3, 17]. На думку Д. С. Аврамова, норми й принципи професійної моралі сприймаються журналістом залежно від його індивідуальної свідомості, що існує як система поглядів, переконань, моральних почуттів і потреб. Такі етичні категорії, як обов'язок, відповідальність, справедливість він вважає предметом моральних почуттів журналіста. Г. В. Лазутіна вважає найважливішим у професійній етиці журналіста такі категорії, як професійний обов'язок, професійна відповідальність, професійна совість, професійна честь і професійна гідність. Українська дослідниця професійної етики журналістів О. Д. Кузнецова називає етичними цінностями журналіста соціальну відповідальність, правдивість, об'єктивність, чесність і порядність [4]. Ми повністю погоджуємося із твердженнями дослідників. Професійні якості повинні закріплюватись внутрішніми переконаннями кожного працівника ЗМІ.

На жаль, ми спостерігаємо розрив між свободою і демократією. Для повного здійснення свободи преси одним із важливих чинників є професійна етика журналіста. Тут потрібно говорити про цілий кодекс професійної етики

журналіста, що визначає основні моральні орієнтири, якими має керуватись журналіст для того, щоб його діяльність сприяла одержанню людьми об'єктивної інформації.

Журналіст несе відповідальність перед громадянами та перед суспільством за зміст своїх матеріалів, за правдиве і своєчасне інформування громадськості про факти, явища, події, що мають суспільне значення. Забезпечення права громадян на інформацію – найголовніший обов'язок журналіста. Відповідальність створює довіру, без якої журналісти не зможуть виконувати свою місію інформувати людей.

У світі та в Україні зафіксовані певні вимоги до працівників ЗМІ. Першим визнаним етичним національним документом журналістів переважно вважають “Хартію професійних обов'язків французьких журналістів”, прийняту в 1918 р. Якщо порівняти згаданий документ із Кодексом професійної етики українського журналіста, що був затверджений у 2002 р. Національною спілкою журналістів України (НСЖУ), то можна побачити деякі відмінності. Перш за все в Кодексі України нічого не згадується про засудження прихованої реклами; про обов'язкове цитування колег, коли журналіст посилається на їхні матеріали; про те, що не можна плутати своє призначення із роллю правосуддя. Але на відміну від Хартії, в Кодексі є пункти про уникнення образ національних, расових, релігійних та інших поглядів людей; про чуйність до дітей; про не втручання у судові справи; про підвищення статусу рідної мови. Також, за Кодексом професійної етики, журналіст піддається критиці журналістських організацій та НСЖУ. Отож, як бачимо, деякі прогалини таки присутні у Кодексі. Однак в іншому законі – Етичному кодексі українського журналіста, що діє з 2006 року, всі “пропущене” було зафіксоване.

Якщо ми говоримо про етику та мораль, то варто звернутися не лише до світового досвіду у сфері журналістики, а й до основного закону людства – Десяти Заповідей Божих, адже це першооснова загальнолюдської моралі. В етичних кодексах українського журналіста чітко сформульовано шосту, сьому та восьму Заповіді. Тобто, журналіст повинен у своїй роботі вести себе

пристойно, чесно (не займатися плагіатом, не поширювати неправду, плітки про інших тощо). Решта моральних законів, вочевидь, не актуальні у цій сфері. Проте ми з впевненістю можемо сказати, що етичні кодекси українського журналіста – це те, що базується на моральних імперативах християнства та загальнолюдських цінностях. Отже, проблема не в законодавстві, а в його порушенні.

Не секрет, що політична система стає все більш масово-інформаційною, а система ЗМІ – все більш політичною. Особливо яскраво це видно під час виборів. По радіо та телебаченню ми можемо прослідкувати різні виклади передвиборних кампаній. Кожна кандидатура прагне встановити свою владу, і робить це досить успішно, залучаючи всі можливі ЗМІ. У ході виборчої кампанії кожен із видів ЗМІ має свої особливості, відіграє свою роль.

Сьогодні порушення журналістської етики найчастіше відбувається через певні причини. Майже немає незалежних ЗМІ. Незалежну позицію може зайняти лише журналіст економічно самодостатнього видання чи каналу. Економічно вільними виданнями можна вважати лише деякі районні, що вчаться заробляти власною працею. Але навіть вони потрапляють під тиск адміністрацій.

Велика кількість ЗМІ належать олігархам. Драма українського журналіста полягає у тому, що існуюча система ЗМІ із значною перевагою провладних та фінансово-олігархічних видань і каналів можливість вибору дуже обмежує. Названі мас-медіа часто висвітлюють політичні події. Серед таких каналів можна виділити “СТБ”, “Інтер”, власниками яких сьогодні є бізнесмени та депутати Ренат Ахметов та Дмитро Фірташ. Діяльність “Партії регіонів” була основною темою новин цих каналів під час виборів.

Журналіст отримує низьку зарплату, тому шукає неетичні шляхи заробітку, а саме – працює на того, хто більше заплатить, бере участь у чорних піарах. Прикладом неетичної поведінки журналіста є написання неправдивої статті “Як працює фінансовий лохотрон” у газеті “Сім’я і Дім” про діяльність кредитних спілок. Тут подано матеріал про шахрайство, порушення та зловживання у їхній

діяльності. Цим було нанесено шкоду їхній діловій репутації. Але непрофесіоналізм було викрито. У наступному номері редакція газети просить вибачення за неперевірену інформацію. Всі перераховані звинувачення щодо кредитних спілок були спростовані. А викладена схема роботи стосується діяльності позичкових товариств [6, 5]. Таким чином, порушивши етичні норми, та забувши про свою роль, журналіст, з одного боку, ввів в оману громадян, а з іншого – приніс значну шкоду добросовісній установі.

В умовах свободи ЗМІ зростає чисельність випадків використання їх для зведення групових та особистих рахунків, для вираження різного роду амбіцій і пристрастей. Наприклад, у газеті “Волинь” у статті “В Росії – новий цар” журналіст висловив власні припущення щодо двовладдя в Росії після виборів. Дізнаємося, що Медведєв “взув” Путіна на виборах. Але, як зазначено, це все було давно заплановано, адже не обійшлося без масових фальсифікацій. Так, журналіст, навівши статистичні дані, висловив і своє власне бачення ситуації, що є, на наш погляд, недопустимим [1, 3].

ЗМІ часто ігнорують етичні норми журналістики. Нейтральність викладу передбачає, насамперед, дотримання умови, коли журналісти зобов’язані констатувати точки зору різних сторін, не викладаючи при цьому своєї оцінки – ні схвалювати, ні засуджувати. Адже не можна змішувати факти і думки. Дуже важко знайти у сучасному медіапросторі справді нейтрального та незалежного журналіста.

Якщо ще кілька років назад комп’ютерна мережа була доступною лише невеликій аудиторії, то на сучасному етапі розвитку інтернет став одним із найпоширеніших та найоперативніших ЗМІ. Вважаємо, варто зосередити увагу саме на інтернет-журналістиці, яка “завойовує” все більший споживацький загал, а тому повинна бути правдивою та добросовісною.

Ця журналістика підпадає під вимоги комп’ютерної етики. Існують певні вимоги щодо використання комп’ютера в діяльності журналістів. Це стосується журналістів, які використовують Інтернет та пошукові системи для збору інформації, участі в конференціях, а також електронну пошту як засіб зв’язку,

випускають комп'ютерні варіанти традиційних ЗМІ, газети та журнали. Етичні порушення в комп'ютерних ЗМІ часто не тільки не етичні, а й протизаконні. Правове регулювання етичних проблем у комп'ютерній мережі за кордоном і в Україні, на жаль, реально нечинне.

Комп'ютерна мораль журналіста – це практика дотримання або порушення комп'ютерної етики журналіста під час професійної роботи з використанням комп'ютерних технологій [5, 152]. Відсутність підписів авторів фото у виданні через будь-які причини, “запозичення” матеріалів на сайті іншого ЗМІ тощо є порушенням комп'ютерної етики журналіста. Водночас, як ми спостерігаємо, у онлайнній мережі поширеним явищем є лайливі, расистські образи, показ насильства, “навішування ярликів”, расова дискримінація, плагіат, порнографія. На наш погляд, проблема дотримання етичних стандартів мережевої етики журналістів залежить від кожного журналіста зокрема. І хоча в кожній мережі існують свої правила, їх дотримання залежить від свідомості того, хто отримує та використовує інформацію.

Інтернет не має меж. Недарма 21 серпня 2005 року провідні українські інтернет-видання “Українська правда”, “ProUA”, “UAToday”, “Главред”, “Обком”, “Телекритика” виступили з ініціативою “Чистий Інтернет”, метою якої є створення мережевої етики, і висунули одну єдину засаду: відповідальність за оприлюднену інформацію в інтернеті, яку підтримали ще чимало інших інтернет-видань [7]. Взагалі, інтернет-видання – це засіб масової комунікації, а не лише міжособове спілкування. Інтернет-видання, як будь-який традиційний ЗМІ, зобов'язаний відтворювати соціальну інформацію, що має суспільне значення. Багато хто вважає інтернет “територією вседозволеності”, адже часто туди потрапляє анонімна та провокативна інформація. О. Кузнецова у своєму дослідженні наводить приклад порушення журналістської етики в інтернет-виданнях. А саме: некоректна розмова В.Ющенка із Ю.Тимошенко і подібне. Дослідниця пише: “Лайливі слова? Так, це неетично. Але це не гостра соціальна проблема. Президент ними ображав себе. Телефонна розмова – не

офіційна, а приватна. Погоджуюся, це піар на користь Ю. Тимошенко, а не продуманий журналістський матеріал, що свідчить про політичну заангажованість українських журналістів” [7]. І ми погоджуємося, що це втручання у особисте життя.

Моральною проблемою для окремих інтернет-видань є комерційна реклама, розміщена недоречно. Така реклама є прихованою, що не відповідає професійній етиці журналіста. Реклама в ЗМК має бути означена, відокремлена від журналістських текстів. На сайті Проновости 30 червня 2007 року були вміщені російською мовою дві замітки, що мали в одному тексті рекламу послуг і товарів. Ось уривок замітки “Ведущего “Момент истины” обвиняют в кливете”: “Похоже, для журналистского мира настали не самые лучшие времена. Печать брошюр, типография. “Достаточно вспомнить потрясшее общественность убийство специального корреспондента НТВ Ильи Зимина. Хотя следствие установило не только подробности происшедшего, но и личность главного подозреваемого, потенциальный убийца до сих пор водит милицию за нос, то появляясь, то снова пропадая прямо перед приездом оперативных групп... Чтоб дома была весна, купите кондиционеры в Интернет-магазине сегодня... Очень быстрый хостинг – со скоростью звука”. У замітці йдеться про вбивство людини і поряд реклама вбудованої техніки. Це не по-людськи, без поваги до мертвого журналіста і читачів сайту. Отже, інтернет-видання опублікувало матеріал, забувши про мораль. Отож, робимо висновок, що свобода слова, навіть в інтернеті, аж ніяк не може бути вседозволеною та загальноприйнятою. Перше, про що має пам’ятати журналіст, – це те, що у його руках “зброя масового знищення” суспільства вцілому.

Комісія з журналістської етики констатує, що під час президентської виборчої кампанії-2004 спостерігаються численні порушення Етичного кодексу українського журналіста. Особливе занепокоєння викликає необ’єктивне, спотворене висвітлення суспільно значущих подій, однобоке їх тлумачення, відсутність плюралізму. Глядачі й слухачі телерадіоновин, читачі друкованих та інтернет видань – як центральних, так і регіональних – часто одержують

недостовірну інформацію. Комісія наголошує, що більшість подібних порушень трапляються не стільки з безпосередньої вини журналістів, як через тиск на них владних структур і політичних сил, власників і керівників видань. Поділяємо думку президента Академії української преси, професора Валерія Феліксевича Іванова: “Грубим порушенням журналістської етики є пряма участь журналістів у політичній боротьбі. Журналіст, який виступає на боці будь-якої політичної сили, вже не може бути об’єктивним і неупередженим” [3, 96]. Крім того, очевидно, що регулювання моральних проблем в інтернет-виданнях здійснюється технічно – системними адміністраторами. В демократичній державі мало б переважати саморегулювання порушень моралі в ЗМК. В інтернеті є вже окремі проекти кодексів інтернет-етики. Журналісти інтернет-видань мають завжди пам’ятати про проникність в їхні матеріали сторонніх, які можуть вставляти свої матеріали, скорочувати, псувати повідомлення, адже окремо існує етика хакерів, що відзначається нехтуванням етичних засад заради задоволення власних амбіцій. Тривала робота за комп’ютером змінює уяву комп’ютерних професіоналів про допустиме і недопустиме. Можна припустити, що це явище ґрунтується на свободі слова в інтернеті. Але свобода слова – це не вседозволеність: що хочу, те й пишу та показую. Свобода слова в демократичному суспільстві, – це, передусім, усвідомлення своєї відповідальності за кожне слово, розуміння впливу на читачів своїх висловлених чи написаних думок.

Зі збільшенням кількості інтернет-ЗМІ зростає плагіат як приписування собі чужої інтелектуальної власності або її творче використання: переклад, адаптація, аранжування без отримання належного дозволу набуває все більших масштабів. Копіпастери (ті, хто використовує чужі матеріали під своїм ім’ям) нехтують застереженням автора про заборону вільно використовувати його матеріал, як того вимагає ст. 21 Закону України „Про авторське право й суміжні права”. В той час, як редакції витрачають величезні кошти на збір інформації, створення оригінальних матеріалів, під які дають рекламу, копіпастери переносять чужий матеріал на свої сайти без зусиль і витрат. На жаль, Закон

України „Про авторське право і суміжні права” об’єктом захисту визнає лише один журналістський жанр, статтю. Упущенням у чинному законодавстві України є відсутність як об’єктів інших журналістських жанрів. Причинами плагіату також є: відсутність культури, етичної, правової через брак фахової журналістської освіти та відсутність високої моральної традиції в інтернет-журналістів. Відсутність індивідуального, редакторського, редакційного самоконтролю також призводить до плагіату, адже немає соціально відповідальної редакційної політики, зосередженої на формуванні особистої відповідальності кожного працюючого, відсутня професійна журналістська честь, традицій дотримання етичних вимог у щоденній діяльності інтернет-журналістів.

Журналістська етика існує для того, щоб її застосовували у своїй праці, а не тільки фіксували на папері як, на жаль, найчастіше буває. Журналістський самоконтроль – заснований не на примусі, а на добровільному виборі журналіста [2, 216]. Щоб стати високопрофесійним журналістом, треба виробити в собі органічне розуміння і відчуття народної моралі. Але й держава повинна серйозно зайнятися цією проблемою.

Отож, свобода ЗМІ має як позитивний, так і негативний бік. Завдяки їм темні справи в політиці чи економіці постійно стають відомими широкій громадськості. Але це призводить до того, що виходячи з комерційних інтересів, журналісти втручаються в приватне та інтимне життя відомих осіб, підслуховують телефонні розмови, знімають на плівку секретні матеріали, роблять бізнес на чужому горі. Ми, споживачі інформації, можемо спостерігати під час гонитви ЗМІ за сенсацією, підміну високоякісної журналістики журналістикою розгортання певної пропагандистської кампанії, журналістикою звинувачень, “обливанням брудом”, тобто бульварною журналістикою найнижчого гатунку. Все перелічене аж ніяк не є нормами професійної етики журналіста, а навпаки – це очевидне ігнорування суспільної моралі. Навіть з появою документів, в яких так чи інакше відображені професійні та етичні засади, знайомство з ними є лише особистою справою кожного журналіста. Як

наслідок, чимало журналістів і донині мають лише сумну уяву про Кодекс професійної етики українського журналіста, про міжнародні документи. Тому є потреба включати ці професійно-моральні постулати в робочі документи певних редакцій, у тексти трудових угод тощо.

Думаємо, дієвим було б, приміром, повністю заборонити вживання нецензурної лексики у будь-яких ЗМІ, карати владні структури та олігархів за наймання журналістів для піару, ввести закони про покарання за недотримання професійної етики в інтернеті. Але, які б умови не склалися, яка б ідеологія не існувала у суспільстві, основа професіоналізму – духовна моральність кожного журналіста.

Література:

1. Жук Ю. В Росії – новий цар // Волинь. – 2008. – № 25. – С 3.
2. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості: Навч. посіб. – Л.: ПАІС, 2004. – 180 с.
3. Іванов В. Ф., Сердюк В. Є. Журналістська етика: Підручник. – К.: Вища шк., 2006. – 231 с.
4. Кузнєцова О.Д. Журналістська етика. Онлайн-журналістика www.mediakrytyka.info/drukovani/merezheva-etyka-zhurnalistiv.html
5. Кузнєцова О. Д. Професійна етика журналістів: Посібник: 2-ге вид., перероб. і допов. – Львів: ПАІС, 2007. – 246 с.
6. Лашук І. Н. Як насправді працює кредитна спілка // Сім'я і Дім. – 2008. - № 48.– С 5.
7. <http://www/chin.org/about.html>